

BARBARA KOEHLER

Lublin

MAITREYA – UNIWERSALNY IDEAL BODHISATTVY

„Miłość (maitri) nie wymaga wyjaśnień.
Logika może ją tylko zabić”.

Lama Anagarika Govinda¹

Nibbana (p., nirvana s.), będąca przedmiotem rozważań trzeciej z Szlachetnych Prawd (dukkhanirodho ariya-saccam p.), definiowana jest przez Buddę jako wyzolenie z potrójnych więzów tego świata, mianowicie z żądz, nienawiści i ułudy². Tradycja Theravady określała nibbanę jako stan „całkowitego obudzenia” przed śmiercią ciała (savupadisesa nibbana p., sopadhishesha nirvana s.), uwarunkowany jeszcze ziemską egzystencją, znaczy to, że arahat (araha p., arhat s.) nie jest wolny całkowicie od cierpienia, gdyż podlega jeszcze działaniu swojej karmy reaktywnej (pochodzącej z niższych stanów świadomości) aż do momentu wyczerpania się jej potencjału. Uwolnił się jednakże od wszystkich namiętności (klesha p.) prowadzących do nowych urodzin. Wraz ze śmiercią ciała urzeczywistnia parinibbanę, czyli nibbanę ostateczną (anupadisesa nibbana p., nirupadhishesha nirvana s.), w której kończy swą empiryczną egzystencję (całkowite wygaśnięcie dyspozycji) i tym samym uwalnia się od wszelkiego cierpienia³. Taką interpretację parinib-

¹ „Der Kreis. Zeitschrift fuer Buddhismus im Deutschland” 215, 1995, s. 23.

² *Dhammapada* 202; *Anguttara Nikaya* 2.34; *Samyutta Nikaya* 4.251; *Anguttara Nikaya* 3.55; *Digha Nikaya* 2. Terminologia buddyjska podana w tekście w języku palijskim (p.) pochodzi z Kanonu Palijskiego, w sanskrycie (s.) – charakterystyczna jest dla buddyzmu Mahayany.

³ *Samyutta Nikaya* 4.378-9, *Itivuttaka* 38, *Udana* 80. Scholastyczną interpretację *nibbany* zob. Nyanaponika, *Der buddhistische Nibbana. Begriff unter dem Gesichtspunkt der mittleren Lehre*, w: „Die Einsicht” 4. Jg., 4. Odnosnie do kontrowersji interpretacyjnych nirwany i parinirwany zob. P. Masefield, *The Nibbana-Parinibbana Controversy*, w: „Religion. A Journal of Religion and Religions” 9, 1979, s. 215 nn.

bany koryguje Nyanatiloka, wykładając, że pojęcie to nie odnosi się jedynie do wygaśnięcia czynników bytowania (*khandha-nibbana p.*) świętego⁴.

W pełni na metafizyczne spekulacje wokół definicji *nibbany* pozwoliły dopiero nauki Mahayany, tworzące jej zmodyfikowane modele interpretacyjne charakterystyczne dla poszczególnych szkół. Generalnie Mahayana wyróżnia nirwanę statyczną (*pratisthita nirvana s.*) porównywalną z nirwaną ostateczną szkoły Theravady, i nirwanę aktywną (*apratisthita nirvana s.*) charakteryzującą stan wyzwoleonego *bodhisattvy*, który przebywa w świecie, aby zgodnie ze swoimi ślubami (*pranidhana s.*) prowadzić dzieło ludzkiego wyzwolenia⁵.

Ślubowanie na *bodhisattvę* autorstwa *Santidevy* brzmi: „Przyjmuję na siebie ciężar wszelkiego cierpienia i zdecydowany jestem go znieść. Nie zawrócę z tej drogi, nie ucieknę i nie zdrzę. Nie poddam się i nie będę zwlekał. A dlaczego? Gdyż ślubuję wyzwolić wszystkie istoty”⁶.

W aktualnie trującym eonie cztery ludzkie istoty urzeczywistniły stan Buddy na różnych drogach samorealizacji⁷. Budda Krakucandra zrealizował się na drodze czystego poznania (*prajna s.*). Posiadał transcendentną mądrość najwyższego prawa (*dharma-dhatu-jnana s.*), poznał uniwersalną dharwę, tj. wiedzę doskonałą. Drugi Budda, Kanakamuni, podążając drogą niewzruszonej siły (*bala s.*), osiągnął mądrość „Wielkiego Lustra” (*mahadarsana - jnana s.*) postrzegającego rzeczy bezstronnie, takimi, jakie są (*yatha - bhutam s.*). Syntetyzującą wszelkie poznanie (*samata - jnana s.*) mądrość niewyobrażalnego niedualizmu osiągnął na drodze paranormalnych zdolności (*siddhi s.*) kolejny Budda, Kashyapa. Czwarty Budda, Shakyamuni (historyczny), wykorzystując jogiczne energie (*viryā s.*), zdobył analityczną mądrość rozróżniającego, diamentowego wglądu (*pratya - veksana - jnana s.*) w indywidualne i ogólne cechy wszystkich rzeczy. W stanie oświeconego umysłu wszystkie aspekty poznania zostają zjedno-

⁴ Nyanatiloka Mahathera, *Buddhistisches Wörterbuch*. BHB Nr 3, Konstanz 1976, s. 160-1. „Ani oko, ani język, ani myśl nie dotrze do świętego w stanie całkowitej nirwany”, *Samyutta Nikaya* 4.52.3.

⁵ Wykład doktryny Mahayany na przykładzie tradycji szkoły *Avatamsaka (s.)* zob. C. C. Chang Garma, *The Buddhist Teaching of Totality. The Philosophy of Hua Yen Buddhism*, Pennsylvania State University 1971; szkoły *Gelugpa* w: Dalai Lama (XIV), *Das Auge der Weisheit. Grundzüge der buddhistischen Lehre*. Muenchen 1979; szkoły *Kagyupa* w: H. I. O. Nydahl, *Der Diamantweg. Eine Einführung in die Lehren des tibetischen Mahayana-Buddhismus nach den Worten des Ehrwürdigen Kalu Rimpoche*. Wien 1975.

⁶ Za Govindą, *Lebendiger Buddhismus im Abendland. Vision und Vermaechtnis des grossen Mitlers zwischen Ost und West*. Bern, Muenchen, Wien 1986, ss. 112-113 i 138. Najstarsze ślubowanie na *bodhisattvę* pochodzące z tradycji palijskiej wykorzystywał wraz ze swoimi mnichami do codziennych religijnych obrzędów Anagarika Dhammapala, założyciel Maha-Bodhi-Society.

⁷ Według tradycji Mahayany. Kanon Palijski natomiast wymienia ośmiu buddów: *Vipassi, Sikhi, Vessabhu, Kakusanadha, Konagamana, Kassapa*, Budda historyczny *Gotama* i przyszły Budda *Metteyo*; zob. *Mahapadana Sutta, Digha Nikaya* 14.1.4 nn.

czony⁸. Piąty aspekt poznania wyrażony aktywną, całkowitą, doskonałą mądrością (*krityanusthana* s.) urzeczywistniony zostanie dzięki sile współczucia i miłości bodhisattvy Maitreyi (s., *Metteyo* p.), przyszłego Buddy.

Zgodnie z zaakceptowaną przez wszystkie tradycje buddyjskie kosmiczną regularnością pojawiania się oświeconych istot na Ziemi, w obecnym cyklu istnienia świata (za około trzydzieści tysięcy lat) oczekiwany jest ostatni ziemski Budda – Maitreya. Nie tybetańskiego pochodzenia⁹, został zapowiedziany przez Budę historycznego Shakyamuniego w sutrze *Cakkavatti Sihanada* (*Digha Nikaya* 26), a okolicznościom jego urodzin mają towarzyszyć wszystkie znaki wskazujące na przyjście Buddy¹⁰.

Idea bodhisattvy pomimo relatywnie późnej artykulacji w buddyzmie Mahayany (pół tysiąca lat po parinirwanie Buddy) wywodzi się z wczesnego buddyzmu. Pojawiła się już w Jatakach reprezentujących najstarszą buddyjską tradycję, ale jej rozwój został zahamowany poprzez tysiącletnią izolację szkoły Theravady (i tym samym Kanonu Palijskiego), która preferowała i konsekwentnie kontynuowała ideał arahata. Determinujący od ponad dwóch tysięcy lat buddyjskie życie, myślenie i działanie, ideał bodhisattvy nie ma charakteru dogmatu. Opiera się na wolności indywidualnej decyzji i wyboru. Jego bezpośrednia siła tkwi w emanującej z niego mocy inspirowania człowieka do samourzeczywistnienia, realizacji najwyższego celu wskazanego przez Buddę. Jest naturalną konsekwencją ewolucji poglądu powstającego na drodze gruntownej edukacji, w procesie medytacji i pokonania iluzorycznego „Ja” w momencie oświecenia¹¹.

W tradycji Theravady popularny jest apokryf *Malaya Sutta* opisujący wędrówkę po różnych sferach i światach, będącego w głębokim transie medytacyjnym świętego mnicha Malayadevy, poinformowanego osobiście przez Maitreyę o jego przyszłej misji na Ziemi. Według przekazu Jogacary pouczenie od Maitreyi otrzymał w niebie Tusita także indyjski filozof i nauczyciel tej szkoły, Asanga. Wiedeński buddolog Erich Frauwallner zauważył, że dzieła uchodzące za nauki Maitreyi spisane przez Asangę nie są sutrami, jak należałoby oczekiwać, ale mają charakter filozoficzny. Poza tym wyraźnie odbiegają swoim stylem od wcześniejszych prac

⁸ Lama Anagarika Govinda, *Buddhistische Reflexionen. Die Bedeutung von Lehre und Methoden des Buddhismus fuer westliche Menschen*, Bern, München, Wien 1986, s. 172-173.

⁹ Maitreya w kontekście historycznym zob. M. Mejer, *Buddyzm*. Warszawa 1980, s. 180-181.

¹⁰ Ma posiadać m.in. wspólne wszystkim buddom charakterystyczne 32 cechy cielesne znamionujące kosmicznego Wielkiego Człowieka; zob. *Digha Nikaya* 30.1.2.

¹¹ Urzeczywistnienie ideału bodhisattvy zob. J. Heidinger, *Aspekte der Schulung in der Laufbahn eines Bodhisattva*, Wiesbaden 1985; M. Tatz (tłum.), *Candragomin. Difficult Beginnings. Three Works on the Bodhisattva Path*, Boston 1985; Gyatso Geshe Kelsang, *Meaningful to Behold. View, Meditation and Action in Mahayana Buddhism. An oral commentary to Shantidevas Bodhisattva-Charyavara*, Ulverston, Cumbria 1980.

Asangi. Autorstwo tych nauk Frauwallner przypisuje żyjącemu ok. 300 r. n.e. innemu mistrzowi Jogacary imieniem Maitreyanatha¹².

Maitreya, czyli uniwersalne wcielenie ideału bodhisattvy (czynny stan Buddy), jest wyrazem dynamicznej ewolucji myśli buddyjskiej, która nie podważając ani nie umniejszając wartości i znaczenia wcześniejszych nauk buddyjskich, asymiluje je, podlegając jednocześnie ciągłej transformacji. Jako ziemski refleks uniwersalnej świadomości wspólnej dla wszystkich istot oświeconych symbolizuje najwyższą formę ducha czasu specyficznej epoki w historii świata i ludzi¹³. Jest symbolicznym gwarantem ciągłości sukcesji oświeconych nauczycieli na Ziemi, integrującym jednocześnie wszystkie tradycje buddyjskiej dharmy (s., *dhamma* p.) teraz i w przyszłości. Bezgraniczna miłość Maitreyi wyraża się na różne sposoby¹⁴. *Eros kosmogonos, agape, caritas* nie wyczerpują jeszcze treści *maitri*¹⁵. Miłość Maitreyi to miłość oświecona (*bodhi*), pozbawiona charakteru pustej deklaracji, będąca miłością aktywną, manifestującą się w postaci doskonałego altruizmu. Każdy jego czyn jest wolny od iluzorycznego „Ja” (*anatta* p., *anatman* s.), a miłość rozumiana jako „wyzwolenie serca” realizowana jest całkowicie¹⁶.

Nie można pomóc sobie, nie pomagając innym – brzmi motto Maitreyi¹⁷. Staranie bodhisattvy o wyzwolenie wszystkich żyjących istot wynika ze zrozumienia, wiedzy, iż wyzwolenie się z indywidualnego cierpienia nie wystarcza do zbawienia ani siebie, ani innych. Dlatego posiadłszy tę wiedzę, rezygnuje on z osobistego wyzwolenia (w imię wyzwolenia powszechnego), prowadząc dzieło pomocy i miłosierdzia, skupiając swe wysiłki na stymulacji ludzi do samorealizacji poprzez wytwarzanie i koncentrację „myśli o oświeceniu” (*bodhicitta* s.) oraz oferuje nauki niezbędne do samowyzwalającego poznania. Jednocześnie wszystkim zdecydowanym na samourzeczywistnienie umożliwia uczestnictwo w procesie osiągania przez niego najwyższego oświecenia (*anuttara sammāsambodhi* s.)¹⁸.

¹² E. Frauwallner, *Die Philosophie des Buddhismus*, Berlin 1956, s. 296 nn.

¹³ M. Walshe sugeruje, że występujące w Kanonie Palijskim słowo *bodhisatta* (s. *bodhisattva*). oznacza istotę dopiero poszukującą oświecenia (*ariyapariyesana* p.), a więc jeszcze nie oświeconą; zob. M. Walshe, *The Long Discourses of the Buddha*, Boston 1995, s. 535.

¹⁴ Głęboki przejaw altruistycznej miłości ilustruje *Vessantara-Jataka*, gdzie bodhisattva w geście litości poświęca swe ciało na pokarm dla głodnych zwierząt.

¹⁵ Interesujące refleksje na temat bodhisattvy znajdujemy w: F. Koehler, V. Zotz, *Grundlagen der Eros-dynamischen Anthropologie und Psychologie*, Hann. Münden 1982.

¹⁶ Budda Shakyamuni o miłości, zob. *Itivuttaka* 27.

¹⁷ Zob. Lama Anagarika Govinda, *Metta-Sutta*, w: *Buddhistische Monatsblätter* 1977, 12, s. 290; Sri Sudhamma, *Metta*, w: „Buddhistische Monatsblätter” 2, 1977, s. 33; Bhikkhu Vimalo, *Herz-Sutra*, w: „Buddhistische Monatsblätter” 2, 1979, s. 52 nn.

¹⁸ *Das Zusammentreffen mit Maitreya. Text, Uebersetzung und Kommentar. Teil I. Monographienreihe zur Geschichte, Kultur und Sprache der Voelker Ost- und Zentral-Asien.* Universität Bonn, Wiesbaden 1988, s. 9; Lama Anagarika Govinda, *Das Bodhisattva-Ideal. Ein Kanal in der Dunkelheit unserer Zeit*, w: „Der Kreis” 168, 1984, s. 1 nn.

Posłannictwem bodhisattvy nie jest więc moralizatorskie pouczanie innych, ale służenie własnym, inspirującym ludzi przykładem. Ofiara bodhisattvy w postaci aktu rezygnacji z bezpośredniego wyzwolenia na korzyść drugiego człowieka urasta do wymiaru triumfu człowieka nad samym sobą i dlatego jest kolejnym krokiem ku wyzwoleniu doskonałemu, całkowitemu¹⁹.

Aktywność bodhisattvy ilustruje zastosowanie teoretycznego ujęcia doktryny *anatman* na płaszczyźnie przeżycia kondensującego tę twórczą wiedzę, dojrzewającą i rozwijającą się z tego przeżycia. Poprzez klarowność i siłę wiedzy (porządkujący element ducha) można pomóc innym bardziej, niż za pomocą religijnych kazań czy dzieł filantropijnych. Wystarczy dostrzec innych ludzi i ich potrzeby. Żyć i pozwolić żyć innym. Skryształizowana w postaci Maitreyi miłość staje się wzorem do naśladowania dla wszystkich ludzi²⁰.

Świadomość człowieka zrealizowanego (*araha*) nie może mieć charakteru absolutnego, pozostać w stanie statycznym²¹. Doskonałość mająca u podstaw rozpoznanie istoty rzeczywistości i praw nią rządzących, manifestuje się poprzez doskonałe myślenie i działanie płynące ze źródła wszechogarniającego współczucia i miłości. Nie wystarczy natomiast do jej osiągnięcia jedynie opanowanie podstawowych funkcji fizjologicznych i czynności zmysłów, drogi wiodącej do stagnacji, śmierci duchowej. Tradycja Mahayany konfrontuje więc hinayanistyczny ideał arahata – soteriologicznego egoistę, dogmatyka, „zimnokrwistego” intelektualistę, zwolennika rygorystycznej dyscypliny – z dynamiczną, twórczą osobowością bodhisattvy, spontaniczną, wrażliwą, otwartą na nowe doświadczenia, aktywną, którą jednocześnie promuje Duży Wóz, proponując proces samorealizacji według drogi bodhisattvy.

Prowadząca do oświecenia droga bodhisattvy jest drogą aktu identyfikacji człowieka ze wszystkimi żyjącymi istotami i ich cierpieniem. Tym sposobem cały świat zostaje włączony w proces wyzwolenia, a cierpienie zostaje przezwyciężone poprzez wszechogarniające współczucie (*karuna* s., p.). Współczucie jest tak silne, że indywidualne cierpienie traci znaczenie wobec cierpienia innych. Altruizm Mahayany, tj. przemiana indywidualnego cierpienia we współczucie, staje się środkiem (*upaya* s.) prowadzącym do duchowego obudzenia. Na płaszczyźnie świadomości, na której została zrealizowana solidarność wszystkich istot, Cztery Boskie Stany (*brahmavihara* p., s.), czyli miłość (*maitri* s., *metta* p.), współczucie (*karuna*), radość altruistyczna (*mudita* s., p.) i równowaga duchowa (*upeksha* s.,

¹⁹ Govinda, *Lebendiger Buddhismus*, wyd. cyt., s. 121.

²⁰ O ziemskiej misji Maitreyi zob. dialog Shakyamuniego z Maitreją w: *Saddharmapundarika Sutra* 15 i 16, także sen Hui-szu o spotkaniu z Maitreją, w: M. Brosig, *Leben aus der Lotosbluete. Nichiren Shonin*, Freiburg 1976, s. 62.

²¹ Lama Anagarika Govinda, *Buddhismus als Wirklichkeitslehre jenseits von Pessimismus und Optimismus*, w: D. Kantowsky, *Buddhistischer Modernismus*. Bd. 12. Konstanz 1996, s. 169-170.

upekkha p.), stają się najwyższymi cnotami człowieczeństwa, umożliwiającymi wyzwoleń na poziomie iluzorycznego „Ja”. Każdy aktywny przejaw miłości, u podstaw której stoi rozpoznana przez Buddę trojaka natura świata (*tilakkhana* p.) przybliży do stanu doskonałej harmonii z prawem uniwersalnym (*dharma*). Stojąc ponad różnicami wszystkich szkół buddyjskich Maitreya uwolni ludzkość od związanego z przeszłością sposobu myślenia i tradycyjnej percepcji rzeczywistości poprzez ukazanie nowej perspektywy orientacji w teraźniejszości z ukierunkowaniem w przyszłość. Jako jedyny bodhisattva uznany przez wszystkie tradycje i szkoły buddyjskie, spełni on rolę integratora buddyjskiej dharmy zapewniając jej aktualny rozwój i kontynuację na przyszłość²². Pojawienie się Maitreyi przyjmie wymiar powrotu Buddy Kashyapy²³ do nowej rzeczywistości, w której ludzkość ze świadomością już w pełni rozwiniętą zmierza do doskonałej harmonii z naturą. Doświadczenie ery Maitreyi zmanifestuje się uniwersalną integracją ducha i intelektu, doskonałym rozwojem uważności (*smṛti* s., *satī* p.) i medytacyjnego zatopienia (*dhyana* s., *jhana* p.) we wszystkich płaszczyznach i kierunkach świadomości. Ludzka istota zachowując indywidualność i będąc już wyposażona w czystą świadomość, włączy się w nieprzerwany rytm doskonałych procesów natury (*dharma*)²⁴. Chętnym zdecydowanym na samorealizację według drogi bodhisattwy zaleca się gruntowne studia nad buddyzmem (nabycie umiejętności *jhana* i *vidya*), rozwijanie samodyscypliny i samoodowiedzialności (*śīla*, *paramita*, *brah-mavihara*), kultywowanie buddyjskich rytuałów (*pūja*) i praktykowanie medytacji (*bhavana*: *dhyana*, *samadhi*, czyli *samatha*, oraz *smṛti* i *vipasyana*)²⁵.

²² Bodhisattva Maitreya jest duchowym patronem niemieckiego buddyjskiego Zakonu Arya Maitreya Mandala; zob. Lama Anagarika Govinda, *Botschaft zum 28. Jahrestag der Gruendung des Westlichen Zweiges des AMM*, w: „Der Kreis” 149, 1980, s. 1 nn.; Lama Anagarika Govinda, *Arya Maitreya*, w: *Bodhi Baum* 8, 3, 1983, s. 137; Advayavajra, *Lama Govinda und sein Orden AMM*, w: *Schriftenreihe des AMM*, Nr 1, s. 24, L. Stuetzer, *Lama Anagarika Govinda und sein Orden Arya Maitreya Mandala*, w: *Bodhi Baum* 3, 2, 1978, s. 91 n, L. Stuetzer, *Arya Maitreya*, w: „Der Kreis” 155, 1981, s. 25 nn.

²³ Budda Kashyapa poprzedzał Buddę Shakyamuniego. Urzeczywistnił się na drodze sił magicznych (*siddhi*). Istotą magii jest identyfikacja, jedność podmiotu i przedmiotu, makrokosmosu i mikrokosmosu, równoczesność kultowych działań i zdarzeń zewnętrznych. W tym kontekście należy szukać istoty wzajemnej relacji między *siddhi*, a *samatha* – *jhana*.

²⁴ V. Zoltz, *Maitreya. Kontemplationen ueber den Buddha der Zukunft*, Hann. Münden 1984, s. 75 nn, por. *Mahayanasutralamkara* 9, zob. też J. Gebser, *Ursprung und Gegenwart*. Muenchen 1973, s. 481-482; interpretację Maitreyi w kontekście socjologicznym w buddyzmie tajlandzkim przedstawia W. Skrobaneck, *Buddhistische Politik im Thailand. Mit besonderer Beruecksichtigung des heterodoxen Messianismus. Beitrage zur Suedasienforschung*. Suedasien Institut, Universitaet Heidelberg Bd. 23.

²⁵ Zob. W. J. King, *Theravada meditation. The Buddhist transformation of Yoga I*, London 1980; L. Silva, *Buddhism. Beliefs and practice in Sri Lanka*, Colombo 1980; Buddhaghosa, *Vissuddhimagga: the path of purification* (tłum. B. Nyanamoli) Berkeley 1976; P. Vajiranana, *Buddhist meditation in theory and practice*, Colombo 1962; także Dhyana, *Meditationsanweisungen des chineschischen Grossen Meisters Chi-Chi*, München-Planegg 1960.